

До 150-річчя від дня народження

Бориса Дмитровича Грінченка

«Він більше працював, ніж жив», – казали про нього сучасники. І дійсно, Борис Дмитрович Грінченко (псевдоніми Вартовий, Вільхівський, Василь Чайченко, Перекотиполе, Л. Яворенко та ін.) – український письменник, поет, перекладач, видавець, літературознавець, лексикограф, громадсько-політичний діяч, етнограф, музеєзнавець, історик, мовознавець, педагог, публіцист. Його внесок у вітчизняну культуру неоціненний.

До 150-річного ювілею Б. Д. Грінченка три відділи Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), що знаходяться в корпусі по вул. Володимирській 62, підготували виставки документів, книжок, газет і журналів з власних фондів, короткий огляд яких представлено нижче.

Коротка біографічна довідка: Борис Дмитрович Грінченко народився 9 грудня 1863 р. на хуторі Вільховий Яр на Харківщині (тепер Сумської області) у збіднілій дворянській родині. У 1874 р. вступив до Харківської реальної школи. Саме тоді, під впливом «Кобзаря», він починає збирати та записувати почуті пісні, легенди, казки та інші фольклорні матеріали. 1881–1894 року Борис Грінченко вчителював у народних школах у селах на Харківщині, Сумщині, Катеринославщині. Ці роки остаточно сформували його як педагога, літератора, науковця, громадського діяча. Тоді були написані його найвідоміші прозові твори, видані поетичні збірки, укладені підручники для дітей з української мови, за якими навчалося не одне покоління українських дітей.

Як поет Грінченко написав близько 100 віршів. Назвемо лише деякі книжки, представлені на виставці у відділі стародруків та рідкісних видань: поетична збірка «Під хмарним небом» (1893), «Байки» (1895). Для наймолодших читачів він створив «Книгу казок віршом» (1894). У періодичній пресі він часто виступав як літературознавець та літературний

критик, належав до активних дописувачів критико-бібліографічного відділу журналу «Зоря», друкувався у альманахах «Нива», «Квітка», «Розвага», «Для всіх» та ін. Завдяки його перекладам україномовні читачі мали змогу ознайомитися з творами світової літератури, як то: «Робінзон. Оповідання про те, як один чоловік по чужих краях мандрував і як він на острові серед моря жив» (1894).

Значних результатів Грінченко досяг і на видавничій ниві, організувавши видавництво популярних книжок українською мовою. За період роботи «Видавництва Б. Д. Грінченка» у Чернігові з 1894 по 1900 р. було видано 46 назв українських книжок для народу загальним накладом понад 170 тисяч примірників. Володимир Самійленко свідчив про ретельність підготовки книжок видавцем в умовах цензури: «Він міг по 5–6 разів переробляти кожную недозволену цензурою книжку, переміняти заголовок і таки добитися її друку».

Такою ж плідною була згодом і подальша його діяльність у Чернігівському земстві як упорядника колекції Музею української старовини Василя Тарновського. Результатом цієї діяльності стала його тритомна праця «Каталог музею украинских древностей В. В. Тарновского» (1903), яка також представлена на виставці.

За національно спрямовану діяльність Б. Д. Грінченка було звільнено із земства, і він з дружиною переїхав до Києва. Високо оцінивши його енциклопедичну обізнаність та відданість українській культурі, Київська громада у 1902 році запропонувала йому очолити остаточне впорядкування і редагування матеріалів словника української мови. Титанічна праця, якій письменник віддав понад два роки, стала його справжнім громадянським та творчим подвигом. У 1906 р. підготовлені матеріали направили до Російської академії наук. Словнику було присуджено другу премію Миколи Костомарова. Чотири томи «Словаря української мови» за редакцією, упорядкуванням Бориса Грінченка, з додатком його власних матеріалів, виходили з 1907 по 1909 роки. «Словарь української мови» є найповнішим і

лексикографічно найдосконалішим українським словником початку ХХ ст. Саме він довгий час залишався джерелом існування в українській мові літери Г, що незаслужено була вилучена з нашого алфавіту на початку 1930-х років і повернена в 1990-х. На виставці представлені перше видання словника 1907–1909 рр., фототипічна копія, видана в Берліні в двічі меншому форматі у 1924 році, та фототипічна копія, видана в 1996–1997 рр.

Досвід видавничої роботи, отриманий у Чернігові, став у нагоді Б. Д. Грінченку в період його головування Видавничою комісією Київського товариства «Просвіта», яке він очолював упродовж 1906–1910 рр.; тоді було видано 36 назв книжок накладом близько 164 тисяч примірників.

Вірним помічником та соратником Бориса Грінченка була його дружина письменниця Марія Загірня. Грінченко зізнавався: «Ще в початку 1884 я оженився і жінка моя з того часу стала мені вірним товаришем у всіх моїх заходах і в багатьох важких і важних працях». Борис Грінченко писав у листі до дружини: «У мене тепер є тільки два кохання: Україна і ти». Борис Дмитрович разом з дружиною уклали першу книгу для читання в школі українською мовою: «Українська грамотка до науки читання й писання» (1907); а згодом «Рідне слово. Українська читанка. Перша після граматки книга для читання» (1912), що представлені на виставці.

Борис та Марія Грінченко критично ставилися до політичної ситуації в Російській імперії. Як зазначалося на першій сторінці низки номерів газети «Рада», редактором якої був Б. Д. Грінченко, редакція стоїть «За парламентарний лад у державі, за рівне право всім, за волю і права українського народу і всіх інших народів Росії, за землю хліборобам, за інтереси трудящого народу». Політичні погляди подружжя відбилися в публікаціях Б. Грінченка «Чого нам треба?» (Програма Української Радикальної партії з поясненням) та «Чому у нас досі нема доброго ладу?» і М. Грінченко «Хто народів ворог?», підготовлені і надруковані за рахунок Радикальної партії у Львові 1905 р.

У Відділі стародруків та рідкісних видань зберігається багато книжок з приватної бібліотеки Бориса Грінченка, на яких розміщено штамп його бібліотеки, а на деяких примірниках є його власноручний автограф. Стосовно формування цієї бібліотеки Марія Грінченко, дружина Бориса Дмитровича, згадувала: «Жив у Харкові дуже вбого, старався витратити мало, бо з свого мізерного заробітку купував книжки і склав собі чималу бібліотеку».

Рукописна спадщина Б. Д. Грінченка найповніше зберігається в Інституті рукопису (ІР) НБУВ – понад 16.000 од. зб. У цих документах знайшли відображення творчість та особисте життя цієї непересічної особистості. Крім того, у фондах ІР НБУВ містяться документи його родини, зокрема дружини – Марії Миколаївни Грінченко, яка теж народилася 1863 р., а отже, 2014 р. і її 150-річний ювілей. Про її життя та громадянську позицію в буремні 1920-ті роки розповідають «Лист до голови Трибуналу УСРР з приводу арешту Гармаш Марії Петрівни», «Посвідчення про місце проживання та право на одержання продуктів», «Виборча картка по виборам до Ради» тощо (ф. I, 32760; ф.170, № 32, ф.170, № 679).

Серед експонатів Інституту рукопису є документ, який підтверджує спадкове дворянство Б. Д. Грінченка за заслуги його діда, поручика Якова Івановича Грінченка (ф. I, 31682).

Цікавим є «Свідоцтво про присвоєння звання народного вчителя» (ф. I, 31679) та про завершення Б. Д. Грінченком педагогічних курсів (ф. I, 31685). Перше він отримав у 17 років, і після того поїхав у сільську школу починати нове життя. Наочною ілюстрацією життя Б. Д. Грінченка виступають численні фотографії самого Бориса Дмитровича та членів його родини (ф. 170, № 762, 769, 805, 807).

Показовими є повідомлення від Головного управління зі справ друку, що надходили «Дворянину Борису Дмитрієвичу Грінченко» стосовно публікації його творів (ф. I, 34077–34079). У фондах містяться і оповідання, що не були допущені цензурою до друку: «Хлопець Санько» та «Як треба прощати», що були написані під псевдонімом Василь Чайченко (ф. XXVII, 854).

В числі інших документів є листи Марії Грінченко про останні дні життя її чоловіка (ф. I, № 32655) та записи останніх слів Б. Д. Грінченка, «продиктованих між двома приступами галюцинацій», зроблених Марією Миколаївною (ф. I, № 32652; ф. I, № 32656–32657).

Звісно, що така непересічна особистість, як Б. Грінченко, не могла залишитися поза увагою дослідників. Одним із перших, хто почав займатися творчою спадщиною Грінченка, став М. А. Плевако, який написав ряд статей (ф. XXVII, № 857, 860) та склав бібліографію творів Грінченка Бориса Дмитровича (ф. XXVII, № 872). Серед сучасних дослідників, що вивчають життя і діяльність Б. Д. Грінченка слід відзначити Н. М. Зубкову та В. В. Яременка.

З відділу газетних фондів на виставці представлено публікації з газет «Зоря», «Батьківщина», «Громадська думка», «Рада», в яких Б. Д. Грінченко виступав за послідовне проведення національно-культурницької роботи серед українського суспільства. Свої погляди він висвітлив у ряді статей, зокрема в «Листах з України наддніпрянської», «Якої нам треба школи», «Тяжким шляхом», «Оповідання з української старовини».

26 січня 1906 року за наказом губернатора була закрита газета «Громадська думка», серед активних дописувачів якої було й подружжя Грінченків. Спадкоємицею «Громадської думки» стала газета «Рада», дозвіл на її друкування було видане на ім'я Б. Д. Грінченка, він же став її першим редактором.

На виставці також представлено статті, присвячені діяльності Б. Грінченка, зокрема статті Д. Д. [Дмитра Дорошенка] «Борис Грінченко», з нагоди 25-літнього ювілею його діяльності, та В'ячеслава Чорновола до 100-річного ювілею письменника – «Жадання пута розбивати», в якій автор висловлює свої думки щодо стосунків між Іваном Франком та Борисом Грінченком.

Письменник помер 6 травня 1910 р. у місті Оспедалетті в Італії. Його тіло було перевезене до України й поховане на Байковому кладовищі в Києві.

Народившись у рік заборони української мови, Борис Грінченко увійшов в історію, літературу, культуру як справжній патріот України.